

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a literární vědy FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Posudek na diplomovou práci Martiny Urbanové *Melancholie v poezii Antonína Sovy*

Cílem diplomové práce Martiny Urbanové je rekonstrukce motivické sémantiky melancholického „pocitu světa“ v poezii Antonína Sovy kolem roku 1900, především ve sbírce *Ještě jednou se vrátíme...*, která je pro umělecko-estetické ztvárnění této pro *fin de siècle* charakteristické „neurózy“, jak se zdá, paradigmatická.

Výchozí otázkou zkoumání melancholie je pro M. Urbanovou především prožitek času a časovosti ve vztahu k časovým kategoriím minulosti a budoucnosti, ale také k jedné ze základních figur melancholického životního pocitu: k loučení jako literárnímu fantasmatu. Aby mohla rekonstruovat diferencovanější „symptomatologii“ melancholie v Sovově poezii, zabývá se M. Urbanová nejdříve samotným pojmem „melancholie“, jeho historickým zakotvením a jeho výkladem od antiky, přes proslulou pseudolékařskou, ale na dlouho dobu vlivnou interpretaci *The Anatomy of Melancholy* (1621) Roberta Burtona, která byla znovuobjevena anglickými romantiky (Byron, Keats), až interpretaci (resp. interpretacím) melancholie, která měla stěžejní význam pro „estetiku“ a poetiku melancholie kolem roku 1900 a na počátku 20. století, především tedy Freudova psychoanalytická interpretace „melancholie a truchlení“. Zde možno vyzdvihnout, že Martina Urbanová věnuje pozornost důležitému rozdílu mezi pojmy (a jejich významy) „melancholie“ a „depresivita“, jejichž divergence se často při zacházení s těmito pojmy v literárněhistorickém popř. kulturněhistorickém diskursu znejasňuje. Zatímco pojem „depresivita“ je mnohem spíše psychiatrickým pojmem pro afektivně-psychotickou poruchu, stal se pojem „melancholie“ kulturně-historickým a kulturně-filozofickým označením pro narušenou formu prožívání sebe sama ve vztahu k okolnímu světu, pro ztrátu stability (dosud) důvěrně známého světa, který se stal znepokojivě až děsivě cizorodým“; pocit, který vyjadřuje známý německý pojem „das Unheimliche“.

Již v této obecnější a spíše kulturněhistoricky zaměřené 2. kapitole své práce M. Urbanová zdůrazňuje, že také pro melancholii Sovova básnického modelu světa je zásadní prožitek času, kdy melancholik bolestně prožívá ztrátu (také ztrátu sebe sama), mizení, nenávratnost ve spojení s narušením prožívání času. Melancholik je „přemožen“ minulostí, pod jejíž nadvládou žije, často bez dimenze budoucnosti. Jeho prožívání času světa jako by se zpomalilo a tento prožitek je provázen charakteristicky melancholickým stavem osamocení, apatie, rezignace, kdy bytí, jehož vitální struktura byla hluboce otřesena, ztrácí

svoji dynamiku. Melancholik, jehož prožívání *žitého* času je otřeseno, zůstává vězet, jak M. Urbanová píše, v „negativní přítomnosti“. Těžké formy melancholie ústí do ztráty vitálního kontaktu se skutečností a do rozvratu prostorově-časového řádu. Aspekt časovosti interpretuje správně jako vlastní „drama melancholiků“. S tím velmi úzce souvisí ambivalentní pocit fatality, nezvratitelnosti osudového (nebo jako osudové pocitovaného) „příliš pozdě!“, ambivalentního proto, že tento - dalo by se přímo říci *algolagnický* - pocit není jen zdrojem bolesti, ale také zvláštní slasti. Zdá se dokonce, že v symbolistickém prožitku světa hraje právě tento *hedonistický* aspekt podstatně důležitější roli než aspekt *ontologický*. Loučení a ztráta, dva pro Sovovu sémantickou poetiku jeho básní z doby kolem 1900 významově konstitutivní motivy, představují zároveň centrální topoi evropské estetické moderny, reprezentující proces odtržení přítomnosti od budoucnosti, jejichž synchronizace nebyla – tváří v tvář naprosté deziluzi z ideje pokroku – již možná.

Tato zjištění jsou podstatná pro estetiku a poetiku Sovovy melancholie, její „etiologii“ i „symptomatologii (osobní i nadosobní frustrace, zklamání, nostalgie, rezignace, letargie, apatie). Již samotný název sbírky a stejnojmenné básně tematizuje (melancholickou) tradici prodloužené přítomnosti šťastného, naplněného času resp. okamžiku, kdy prožívání času se děje z perspektivy loučení s vlastní přítomností. Jediné co zůstává a „platí“ jsou vzpomínky. Jak si M. Urbanová všímá, „vzpomínání básnickému subjektu umožňuje aktualizovat minulost“ (s. 42). Proto je také krajina a krajinná scenérie řady Sovových básní aranžována jako mnemonický prostor paměti. Důležitou kategorií časoprostorové sémantiky Sovových básní, které M. Urbanové věnuje pozornost, je kategorie dálky, která se stává prostorovým ekvivalentem minulosti, ale samozřejmě také nedosažitelnosti, nedostupnosti a ztráty. Častý motiv odchodu do dálky je v Sovově poetice melancholie spojen s gestem loučení s vlastní přítomností; dálka se stává zároveň „prostředkem“ odskutečnění světa, který tím získává charakter iluzivnosti, neskutečnosti nebo pohádkovosti. Ticho, samota, ozvěna jsou v Sovových básních metaforickými ekvivalenty nekonečnosti, ztráty a mizení.

S časoprostorovými strukturami melancholického pocitu světa souvisí v Sovových básních další důležitá kategorie, které si M. Urbanová všímá a kterou by bylo možné charakterizovat jako atmosférizaci básnického prostoru médii jako déšť, mlha, opar, ale také barvy a vůně, které mají zvláště důležitou funkci jako evokativní signály vzpomínání.

Poslední oddíl práce je věnován interpretacím tří paradigmatických básní sbírky *Ještě jednou se vrátíme...* (titulní báseň, *Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy? Princezna Lyoleja*), na nichž Martina Urbanová explikuje a ověřuje teze a zjištění svého uvažování o poetice melancholie, jak se jí zabývá v předchozích kapitolách. Interpretace se vyznačují dobrou schopností jak četby lyrického básnického textu v jeho rovině paradigmatické i syntagmatické tak i schopností jeho hermeneutického „čtení“, které M. Urbanové umožňuje postihnout a vystihnout v rovině motivické sémantiky, na kterou se především zaměřuje, sémanticky relevantní aspekty výstavby interpretovaných básnických textů.

V interpretaci básně *Ještě jednou se vrátíme...* věnuje M. Urbanová pozornost sémantice času jako „epifanického“ času absolutní přítomnosti, která je ovšem už „navždy“ ztracená a nedostupná a právě tato zkušenost zakládá pro celou literární modernu 20. století zkušenost poetické negativity času, neboť (pocit) štěstí přítomného okamžiku, pro Sovovu poetiku časového prožitku centrální téma, je již právě v tomto momentu přítomného štěstí něčím nenávratně minulým. M. Urbanová neopomíjí významu smyslových prožitků, zejména olfaktorických, ale také akustických. Jejich estetický význam spočívá také v tom, že smyslové prožitky nepodléhají racionální analýze, naopak zcela jedinečným - protože nepřenositelným - způsobem mobilizují dosud netušené možnosti asociací. Měně přesvědčivý je závěr interpretace titulní básně, kde M. Urbanová příliš akcentuje domněle optimistické, k budoucnosti se upínající vyznění. V závěru básně rezonuje mnohem spíše touha „ještě jednou“ a v „jediné chvíli“ (naplněného okamžiku) prožít slastně-bolestný, svíravý po-cit nenávratně minulého, prožitek definitivní ztráty, rezultující z procesu zpřítomňování mizení. Představa až fyzicky a bolestně zraňujícího „zářezu“ vzpomínek do duše vzpomínajícího a prožívajícího subjektu naznačuje emocionálně silnou aktivaci esteticky-smyslového vzpomínání na *proces mizení*. Dalo by se říci, že sémantické jádro této básně tvoří akt sebetřýznivě opojného vzpomínání na proces mizení a ztráty.

Jestliže M. Urbanová cituje v závěru své interpretace Kožmínovu větu, že Sova miloval budoucnost, tak je třeba tuto výpověď číst – ve vztahu k Sovovým básním z přelomu století - s rezervovanou opatrností. Aby mohl básník-melancholik v době „smrti Boha“ a „odkouzlení světa“ pohlédnout do tváře nihilismu, aniž by jej idealizoval, potřebuje skepsi, která mu zároveň – a právě v myšlenkové figuře loučení a ztráty - dává možnost uchování vlastní básnické suverenity.

Podobně ve známé básni *Kdo vám zčuchal tmavé vlasy* zaujímá sémantika vzpomínání (na v minulosti nenaplněnou milostnou touhu) konstitutivní roli. I zde možno sledovat, jak M. Urbanová píše, „typické vrstvení časových rovin. Přítomnost se smršťuje do jednoho okamžiku, ve kterém dominuje vzpomínka na minulost [...]“ Nedomnívám se však, že by báseň ústila do tak harmonizujícího vyznění, ani že by závěr básně otevíral *nějakou* vyhlídku na budoucnost, jak píše M. Urbanová. Básnické já zůstává, dalo by se říci, „zajatcem“ minulosti, která je pro něj *circulus vitiosus*, bludným kruhem (jak naznačuje také specifická „symetričnost“ v uspořádání hlavních sémantických motivů), jež „chce“, ale právě jen *chce*, prolomit nalezením nového životního smyslu v čistě duchovních hodnotách. Ale toto „chtění“ zůstává v potenciální rovině.

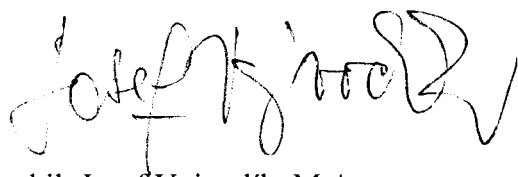
V interpretaci básně *Princezna Lyoleja* se M. Urbanová soustředí na pojem „frustrace“ (s nímž v návaznosti na Hlaváčkovu *Mstivou kantilénu* pracuje ve své interpretaci Robert Pynsent¹), vyrůstající z konfliktu mezi snem a skutečností, všední, banální realitou a ideálem

¹ Robert B. Pynsent, *Desire, Frustration and Some Fulfilment: A Commentary to Karel Hlaváček's Mstivá kantiléna*, in: *Slavonic and East European Review*, 72/1, 1994, s. 1-37.

imaginujícího vědomí. Tuto báseň by však bylo možné číst také jako metapoetický text o síle aktivní imaginace, schopné vytvořit projekci ideálního světa přání. Pokud bychom uplatnili jungovskou archetypologii, bylo by možné postavu princezny interpretovat jako reprezentaci určité oblasti (básníkova) nevědomí („světelná“ duševní anima) a zároveň jako personifikaci kulturně duchovního „Nad-Já“.

Zde by bylo možné kriticky poznamenat, že práci by prospěla větší pojmová preciznost, zvláště tam, kde se M. Urbanová uchyluje k poněkud lapidárním a nepřesným formulacím. Pokud jde o interpretace básní, M. Urbanová místy zbytečně zjednodušuje a zjednodušuje, zvláště v závěru svých interpretací, axiologicky značně ambivalentní sémantiku Sovových básnických textů (zejména v interpretaci básně *Ještě jednou se vrátíme*). Na druhé straně svým „čtením“ Sovových básní, poučeným na poetice melancholie, prokazuje Martina Urbanová dobrou orientaci v dosavadní literatuře k poetice A. Sovy nebo českého symbolismu, ať jde již o „klasickou“ literárně-kritickou hermeneutiku F. X. Šaldy, o strukturálně-sémantické rozборы Miroslava Červenky nebo o novější interpretace (Z. Kožmín, R. Pynsent), i schopnost na tyto interpretace navázat. Jako zvláště zdařilý bych v práci Martiny Urbanové vyzdvihl její rozbor sémantiky různým způsobem deficitního času, zakládající také v Sovově básnickém modelu světa specifický prožitek melancholie i jeho etiku smutku.

Jak tedy z výše řečeného vyplývá, představuje diplomová práce Martiny Urbanové velmi dobrý výkon a příspěvek k poznání sémantiky a poetiky melancholie v poezii Antonína Sovy.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze, 20. ledna 2010